

COLABORAȚIONISMUL ÎN UNIVERSUL CONCENTRAȚIONAR COMUNIST. ACTIVITATEA LUI VICTOR BIRIȘ ÎN CADRUL REEDUCĂRII DE LA AIUD (1959-1964)

DRAGOȘ URSU
Muzeul Național al Unirii Alba Iulia

Reacția guvernului comunist de la București față de revoluția din Ungaria (1956) s-a tradus printr-o politică represivă de amploare care urmărea eliminarea oricăror forme de opoziție, reale sau imaginare, față de regim. În acest context s-a încadrat și decizia „reeducării” deținuților politici, în general, și a celor legionari, în particular. Conducerea Ministerului Afacerilor Interne i-a rezervat penitenciarului Aiud o „misiune” specială, respectiv „reeducarea legionarilor”, proces care avea să încheie fenomenul reeducărilor din sistemul concentraționar comunist.

Pentru succesul reeducării, regimul a investit consistent, dezvoltând o infrastructură instituțională solidă (Grupul Operativ Aiud), care a beneficiat de ofițeri bine pregătiți și mijloace materiale și financiare pe măsură. Începutul „proiectului” se plasează în februarie 1958¹, când conducerea MAI ia decizia ca în penitenciarul Aiud să fie concentrați deținuții legionari. Din acel moment, numărul legionarilor închiși în Aiud crește simțitor. Astfel, dacă în februarie 1958 în Aiud erau 800 de legionari², la 15 octombrie 1959 numărul acestora ajunge la 1955³. În martie, erau 3089 deținuți din care 2786 legionari⁴, iar în noiembrie 1961 erau încarcerați 3262 deținuți legionari, dintr-un total de 3632 deținuți⁵.

Grupul Operativ Aiud (înființat oficial la 1 ianuarie 1959⁶ prin decizia ministrului de interne Alexandru Drăghici) a primit ca sarcini principale din partea conducerii MAI următoarele directive: „1) organizarea muncii informative; 2) cunoașterea comandamentului legionar, care dirijează activitatea în detenție și afară; 3) cunoașterea activității legionarilor; 4) descoperirea eventualelor canale de legătură; 5) destrămarea organizației legionare; 6)

¹ ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 13485, vol. 13, f. 158.

² *Loc. cit.*, f. 155.

³ ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 13484, vol. 2, f. 1.

⁴ ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 13483, vol. 1, f. 8.

⁵ ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 12609, vol. 3, f. 287. În Aiud, în perioada reeducării, au mai fost închiși și alte categorii de deținuți politici, respectiv țărâniști, social-democrați, cuziști și chiar comuniști, precum Vasile Luca, sau cu vederi comuniste, ca Petre Pandrea. De asemenea, au fost închiși și deținuți de drept comun, aproximativ 400, cei mai mulți proveniți din rândurile fostelor cadre MAI.

⁶ ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 7370, vol. 17, f. 328.

antrenarea legionarilor la munci productive; 7) schimbarea mentalității legionarilor, prin muncă și culturalizare”⁷.

Cu ajutorul celor 7 sarcini asumate de către colonelul Gheorghe Crăciun, comandantul penitenciarului și al Grupului Operativ, putem observa, pe de o parte, ce înțelegea Grupul Operativ prin misiunea reeducării deținuților, care erau obiectivele acesteia, iar pe de altă parte, ce instrumente au fost folosite pentru succesul reeducării. Astfel, scopul major al reeducării a fost „destrămarea organizației legionare” sau, mai bine zis, anihilarea/distrugerea politică, ideologică și organizațională a Mișcării Legionare din țară, în ansamblu, și a deținuților legionari, în particular, pentru ca, în eventualitatea eliberării, aceștia să nu mai poată fi capabili să se reorganizeze în vederea reluării activismului politic. Modalitatea în care regimul comunist, prin Grupul Operativ, înțelegea „organizația și activitatea legionară” reflectă grila ideologică în care era interpretată realitatea carcerală, cu scopul de a justifica represiunea. Pentru Crăciun și ofițerii săi perspectiva de ansamblu asupra misiunii lor și, implicit, a adversarilor (legionarii) era una schematizată: deținuții legionari din Aiud și celelalte închisori comuniste desfășoară o activitate legionară intensă, sub comanda unei conduceri structurate, cu scopul reluării luptei împotriva regimului în cazul eliberării. În această activitate, deținuții au contacte cu legionarii din străinătate, în special cu Horia Sima, prin intermediul unor „canale de legătură”, care sunt posibile și datorită sprijinului de care se bucură din partea unor gardieni.

Misiunea generală, a distrugerii organizației legionare, s-a tradus, la nivel individual, prin obiectivul „reeducării” personale a deținuților. Acest obiectiv, cu implicații umane și memoriale, s-a materializat prin diferite „trepte” de asumare a reeducării, „indicatori”, pe care Grupul Operativ i-a creat pentru a evalua atitudinea deținuților. Transpuse pe o scală a reeducării, aceste trepte arătau astfel: desolidarizarea de organizația legionară; demascarea propriei activități „criminale”; acceptarea noilor realități politice și integrarea în viața socială; „convertirea” ideologică prin asumarea doctrinei comuniste și, implicit, demascarea adversarilor acesteia.

Munca informativă

Pentru „îndeplinirea cu succes” a acestor obiective, Grupul Operativ avea nevoie de instrumente eficiente, iar munca informativă a reprezentat principalul astfel de instrument. Munca informativă, „motorul” prin care Grupul Operativ a condus procesul reeducării, a vizat obiective multiple: documentarea activității deținuților; identificarea liderilor legionari și deschiderea de acțiuni informative asupra acestora și a deținuților care se bucurau de prestigiu în rândul celor închiși; recrutarea, instruirea, infiltrarea și camuflarea informatorilor; desco-

⁷ ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 3463, f. 46.

perirea și exploatarea disensiunilor dintre deținuți; compromiterea deținuților care se opuneau reeducării; descoperirea și pedepsirea gardienilor care favorizau deținuții; monitorizarea muncii cultural-educative etc.

Principala „armă” a Grupului Operativ au reprezentat-o informatorii, recrutați din rândul deținuților politici, cu ajutorul cărora ofițerii puteau desfășura acțiunile informative. La nivelul cantitativ al numărului de informatori recrutați de către Grupul Operativ în perioada reeducării, documentele Securității ne arată o creștere exponențială. Astfel, dacă în anii 1959/1960 se poate vorbi de câteva zeci de agenți, aproximativ 60-70⁸, acesta crește la 290 în septembrie 1962⁹, pentru ca în raportul final asupra reeducării, colonelul Crăciun să anunțe „triumfător” un număr de 500 de agenți¹⁰.

Veridicitatea acestor cifre este greu de argumentat din cauza poziției informatorului și a ceea ce înțelegea Grupul Operativ prin această calitate. De asemenea, aspecte de natură documentară ridică semne de întrebare suplimentare față de raportarea finală a colonelului Crăciun. Între cauze se evidențiază: lipsa dosarelor de agent, ceea ce poate conduce la concluzia lipsei activității informative; apoi, numărul agenților a fluctuat permanent, datorită transferului deținuților spre/dinspre alte penitenciare; nu în ultimul rând, schimbarea numelor conspirative de-a lungul detenției, fapt ce poate crea impresia unui număr sporit de agenți¹¹.

În lipsa studierii exhaustive a dosarelor de agenți ale deținuților, aceste cifre pot fi înșelătoare. În primul rând, nu se cunoaște dacă 500 este numărul informatorilor la un moment dat, sau este întregul număr al agenților de-a lungul activității Grupului Operativ. Aspectul este relevant pentru a înțelege ponderea agenților în rândul deținuților. Dacă au fost 500 de agenți la un moment dat, raportându-ne la cifra de 3600 deținuți, ar însemna un informator la aproximativ șapte deținuți. Dacă, însă, ar fi fost 500 de agenți în întreaga perioadă, ponderea acestora ar fi mai mică, deoarece de-a lungul procesului reeducării au trecut prin Aiud mult mai mulți deținuți.

În al doilea rând, spre finalul reeducării, crescând numărul deținuților care au participat la munca cultural-educativă, reeducându-se și demascându-i pe ceilalți, această activitate ar fi putut fi asimilată de către Grupul Operativ cu munca informativă specifică unui agent.

Se poate afirma astfel că numărul agenților regăsit în dosarele Securității, departe de a răspunde la probleme referitoare la dimensiunile delațiunii în închisorile comuniste, generează întrebări greu de elucidat în lipsa unui acces

⁸ ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 13483, vol. 1, f. 7-24.

⁹ ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 12613, f. 184.

¹⁰ ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 3463, f. 38.

¹¹ Ursu 2013, p. 103.

total la dosarele personale și documentare ce privesc fenomenul concentraționar comunist.

În ceea ce privește motivația „colaborării”, aceasta este prezentată într-o perspectivă ideologico-triumfalistă de către Grupul Operativ, ai cărui ofițeri au reușit să-i „convingă” pe deținuți „să treacă” de partea regimului, asumându-și greșelile trecutului și manifestându-și dorința de a se reabilita. În spatele acestor motivații oficiale se află un tablou zugrăvit în nuanțe multiple. Fără a epuiza resorturile care au stat la baza colaborării, pot fi trecute în revistă: epuizarea fizică și psihică de-a lungul anilor de detenție; „realismul politic”, respectiv conștientizarea faptului că regimul comunist este pe deplin consolidat și nu mai poate fi înlăturat de la putere; dorința firească a eliberării și revederii familiei și reintegrării în societate; nu în ultimul rând, presiunile pe care Grupul Operativ le-a pus asupra deținuților pentru a-i convinge să colaboreze. Toate acestea, în proporții variabile, au reprezentat „motivațiile reale” ale colaborării deținuților cu Securitatea.

Un aspect fundamental care trebuie subliniat este gradul diferit de implicare al agenților în munca informativă. Majoritatea acestora, în activitatea lor, nu au făcut exces de zel, rezumându-se la prezentarea diverselor discuții din celule. În schimb, a existat un număr de aproximativ 8-12 agenți a căror implicare a fost „deplină”, aducându-și din plin contribuția la urmărirea deținuților.

Informatorii

La nivelul tipologiilor, deși realitatea carcerală este plină de nuanțe, putem identifica trei mari categorii de raportări la „colaborarea cu Grupul Operativ”: 1) informatorul activ; 2) informatorul duplicitar; 3) refuzul colaborării.

Pentru prima categorie, ilustrativ este cazul lui Nicolae Orbulescu¹², agentul cu cea mai „bogată” activitate informativă în penitenciarul Aiud, cel care în perioada 1962-1964 a semnat zeci de note informative sau declarații, ce însumează peste o mie de pagini¹³ și în care se regăsesc numele a 744¹⁴ de deținuți care au trecut prin penitenciarul Aiud în perioada 1941-1964. Un aspect interesant legat de activitatea lui Nicolae Orbulescu este faptul că acesta a

¹² Născut în 1915 la Caransebeș, Nicolae Orbulescu a absolvit Facultatea de Drept și Filozofie a Universității din București, iar în 1933 s-a înscris în organizația legionară, ajungând, în timpul guvernării legionare, secretarul personal al lui Horia Sima la Președinția Consiliului de Miniștri. După rebeliunea legionară și scoaterea organizației legionare în afara legii, Nicolae Orbulescu a continuat să activeze în clandestinitate, dar la 5 mai 1941 a fost arestat și condamnat la muncă silnică pe viață, ajungând în penitenciarul Aiud, unde a efectuat întreaga detenție până la eliberarea din 1964.

¹³ ACNSAS, fond *Informativ*, dos. 257046, vol. 1, 2, 3, 4 și fond *Documentar*, dos. 13484, vol. 8.

¹⁴ ACNSAS, fond *Informativ*, dos. 257046, vol. 2, f. 1-20.

redactat deopotrivă note informative pe care le-a semnat cu numele conspirativ „Dragomir”, cât și declarații semnate cu numele propriu.

Materialul informativ semnat de Nicolae Orbulescu a fost principala sursă prin care Grupul Operativ a investigat activitatea desfășurată de către deținuții legionari începând din 1941 și până la începutul reeducării. De asemenea, Nicolae Orbulescu a oferit și note informative despre activitatea din cluburile reeducării, în care descria poziția fiecărui deținut care vorbea în respectivele ședințe. Intellectual, spirit cultivat, cu memorie solidă, Nicolae Orbulescu reușește să acopere în paginile declarațiilor sale întreaga istorie a penitenciarului Aiud, din timpul guvernării antonesciene și până la finalul reeducării. Deși scrise din perspectiva regimului, incriminându-i pe ceilalți deținuți, materialul semnat de Nicolae Orbulescu este de un real folos istoricului, deoarece abundă în detalii și acoperă perioade și evenimente cvasi-necunoscute din istoria penitenciarului, precum tensiunile dintre grupurile legionare din perioada tranziției (1944-1948) sau despre relațiile dintre legionari și țărăniști și interpunerea de informatori dubli în agentura penitenciarului, în perioada 1951-1953. Alături de informații despre cele petrecute în penitenciarul Aiud, Nicolae Orbulescu a redactat și un bogat material documentar despre istoria Mișcării Legionare, respectiv liderii acesteia, Corneliu Zelea Codreanu și Horia Sima.

În cea de-a doua categorie se încadrează deținutul Dumitru Anania, fratele mitropolitului Bartolomeu Anania. Informator „devotat” Grupului Operativ în timpul reeducării, Dumitru Anania, prin biografia sa, nuanțează imaginea „turnătorului”, descoperind, în evoluția sa carcerală și post-carcerală poziționări distincte, uneori contradictorii, care vorbesc despre tensiunile și dramele personale pe care Securitatea și represiunea comunistă le-au produs.

Arestat pentru participarea la rebeliunea legionară și condamnat în aprilie 1941 la opt ani de închisoare¹⁵, Dumitru Anania trece prin temnițele de la Tg. Ocna, Galați, Deva și Alba Iulia¹⁶ până la eliberarea din 26 august 1944¹⁷.

După instaurarea comunismului, Dumitru Anania devine un obiectiv al Securității din cauza trecutului său legionar. Astfel, pe 21 august 1950 este arestat și depus la închisoarea Jilava¹⁸. Aici, supus probabil unor anchete violente, acceptă colaborarea cu Securitatea, în urma recrutării, în decembrie 1950, fiind eliberat. De-a lungul anilor '50, Dumitru Anania se dovedește un informator „conștiincios”, pe care Securitatea îl apreciază pentru activitatea sa¹⁹. Lucrurile se schimbă în 1958, când Securitatea deschide o intensă urmărire informativă asupra fratelui său, Bartolomeu Anania, cu scopul dovedirii

¹⁵ ACNSAS, fond *Rețea*, dos. 423326, f. 61.

¹⁶ ACNSAS, fond *Informativ*, dos. 491900, vol. 1, f. 224.

¹⁷ *Loc. cit.*, f. 70.

¹⁸ *Loc. cit.*, f. 4.

¹⁹ *Loc. cit.*, f. 55.

„activității” criminale pe care acesta ar fi desfășurat-o la Patriarhie. În acest context, Dumitru Anania este solicitat să dea note informative despre fratele său și activitatea acestuia, lucru pe care Dumitru Anania îl refuză categoric. Astfel, în februarie 1959, acesta este arestat. După arestare, Securitatea întocmește un raport în care propune abandonarea agentului „Stoian” (Dumitru Anania), menționând motivul acestei decizii: „Când era în libertate nu a declarat ceea ce a cunoscut cu privire la fratele său”²⁰.

Mai mult decât atât, ancheta desfășurată de Securitate confirmă faptul că „nu au rezultat fapte în baza cărora să poate fi trimis în justiție”. Cu toate acestea, în scopul de a-l pedepsi pentru că „nu și-a trădat fratele”, Securitatea „reactivează”, în cazul Dumitru Anania, condamnarea de opt ani din 1941²¹ și pe care acesta o executase parțial, fiind eliberat după 23 august 1944.

În 1960, Dumitru Anania ajunge în penitenciarul Aiud, unde este recrutat de către Grupul Operativ Aiud în iulie 1960²². Aici, Dumitru Anania a desfășurat o activitate informativă și „cultural-educativă” consistentă, fiind recompensat de mai multe ori de către Grupul Operativ, ajungând în poziția de „șef de dormitor și coordonator al discuțiilor colective” din Fabrică, beneficiind de cazare la dormitorul fruntașilor și dreptul la pachet, scrisori și vorbitor cu familia²³. Caracterizările colonelului Crăciun rezumă atitudinea lui Dumitru Anania în reeducare: „În afară de faptul că nu a declarat despre fratele său, așa cum rezultă din caracterizările existente în cuprinsul dosarului, agentul a furnizat materiale importante privind activitatea legionarilor pe lângă care a fost dirijat”²⁴.

Datorită poziției sale „corespunzătoare” în timpul reeducării, Dumitru Anania este eliberat în septembrie 1963, conform decretului 551/1963²⁵. La un an de la acest moment, în noiembrie 1964, Securitatea îl contactează pe Dumitru Anania cu scopul „continuării” colaborării. În primă instanță, Dumitru Anania oferă un răspuns evaziv ofițerului de Securitate, invocând situația grea, sub aspect material, în care se află și, mai ales, nesiguranța locului de muncă. Două săptămâni mai târziu, Dumitru Anania îl sună pe ofițerul operativ, transmițându-i faptul că nu mai poate colabora cu Securitatea: „Mi-a spus că nu poate colabora cu organele noastre deoarece are o serie de probleme sufletești pe care încă nu și le-a rezolvat. Din această cauză consideră că nu se poate angaja într-o treabă destul de importantă ca pe urmă să nu poată face față”²⁶. În urma acestui

²⁰ *Loc. cit.*, f. 13.

²¹ *Loc. cit.*, f. 61.

²² *Loc. cit.*, f. 2.

²³ *Loc. cit.*, f. 42.

²⁴ *Loc. cit.*

²⁵ *Loc. cit.*, f. 73.

²⁶ *Loc. cit.*, f. 74.

răspuns, ofițerul de caz propune închiderea dosarului de agent a lui Dumitru Anania²⁷.

Recapitulând biografia lui Dumitru Anania, sesizăm imposibilitatea formulării unor concluzii morale „ferme”. Acesta a fost, consecutiv, victimă a represiunii antonesciene și comuniste, informator al Securității, victimă din nou a regimului comunist, deoarece a refuzat să-și demaște fratele, colaborator activ al Grupului Operativ Aiud și, în final, după eliberare, abandonat de către Securitate deoarece a refuzat să colaboreze invocând „probleme sufletești”.

O categorie aparte o reprezintă deținuții care au refuzat categoric colaborarea cu Grupul Operativ, asumându-și astfel consecințele unui tratament inuman, respectiv izolarea în Zarcă și un regim alimentar precar. Un astfel de caz este cel al lui Marin Naidim, închis încă din perioada antonesciană și care a făcut parte din „grupul misticilor”. Pentru Marin Naidim, experiența detenției a reprezentat un prilej pentru (re)descoperirea credinței și detașarea de lupta politică. Într-o notă informativă despre Marin Naidim, Nicolae Orbulescu preciza atitudinea acestuia, când era închis în zarca închisorii:

„În celulă Naidim învață de la sursă (Nicolae Orbulescu, n.n.) literatură și filosofie, cu multă perseverență și sistematic, iar prea puținul timp liber îl consumă în rugăciuni, după rânduiala de la mănăstiri. Se scula de 2-3 ori noaptea – după diferite canoane din lungul anului – pentru mătării și rugăciuni. Era convins că „venirea comuniștilor reprezintă o pedeapsă a lui Dumnezeu pentru păcatele omenirii și este necesară o cantitate corespunzătoare de jertfă pentru a primi iertare din partea lui Dumnezeu și a scăpa de „domnia Satanei”²⁸.

La începutul activității Grupului Operativ, ofițerii încearcă recrutarea lui Marin Naidim, dar acesta refuză categoric. Nemulțumit de poziția lui Marin Naidim, ofițerul notează eșecul demersului: „Din discuțiile purtate cu deținutul Naidim Marin iese că nu este corespunzător pentru luat în studiu deoarece este un element redus din punct de vedere intelectual, are față de deținuți o atitudine de completă compătimire și sub nici o formă nu vrea să le facă vreun rău, deoarece pentru el sunt frați de mare suferință”²⁹.

Victor Biriș

Cazul Victor Biriș, ca agent al Grupului Operativ Aiud, reprezintă una din cheile de înțelegere a reeducării târzii de la Aiud. Victor Biriș, prin activitatea sa din anii 1960-1963 a fost principalul „motor” a reeducării, „regizorul”³⁰ acesteia, sprijinind misiunea colonelului Gheorghe Crăciun. Cu ajutorul lui Biriș, regimul,

²⁷ *Loc. cit.*, f. 101.

²⁸ ACNSAS, fond *Informativ*, dos. 259801, vol. 1, f. 47.

²⁹ *Loc. cit.*, f. 6.

³⁰ Demetriade 2009, p. 71.

până la nivelul ministrului Drăghici, a cunoscut activitatea liderilor legionari din Aiud și, mai mult, prin intermediul acestuia a coordonat reeducarea legionarilor.

Născut în 1908 la Micăsasa, județul Sibiu, Victor Biriș a absolvit Dreptul la Cluj în 1927, profesând ca magistrat în perioada interbelică. S-a înscris în Mișcarea Legionară în 1938, după o întâlnire cu Corneliu Codreanu, iar în timpul guvernării legionare a fost secretar general al Ministerului de Interne. După rebeliunea legionară din ianuarie 1941 a fost arestat și condamnat la 25 de ani muncă silnică, pedeapsă care i-a fost redusă, în urma recursului, la 10 ani de închisoare³¹. Ajuns în penitenciarul Aiud, Victor Biriș s-a remarcat printr-o atitudine intransigentă față de administrație, în jurul lui formându-se un grup de deținuți care militau pentru continuarea luptei politice. Grupul Victor Biriș a ieșit în evidență mai ales după 23 august 1944, în perioada de tranziție (1944-1948), când a intrat în conflict cu celelalte grupuri legionare din cauza poziționărilor diferite față de noul curs politic. Datorită acestei poziții „fanatice”, Victor Biriș și-a creat o imagine „martirică”, fiind considerat de către ceilalți drept un „rezistent”, imagine care l-a urmărit întregul parcurs carceral și care, mai ales, a fost utilizată cu succes de acesta în reeducare pentru a-și camufla adevărate intenții.

În 1957, Securitatea îi deschide un nou proces lui Victor Biriș pentru activitatea desfășurată în detenție de-a lungul anilor, acesta fiind condamnat la 20 de ani de muncă silnică³². După acest moment și în contextul intensificării muncii informative în penitenciare, Victor Biriș devine un „obiectiv” al Securității, fiindu-i deschis un dosar de urmărire în noiembrie 1957³³. Mai bine de doi ani de zile Victor Biriș a fost considerat de către ofițerii operativi drept un „element periculos”, iar, mai mult decât atât, într-un raport din martie 1960, colonelul Crăciun îl nominaliza pe acesta printre „legionarii fanatici” din penitenciar, alături de Nistor Chioreanu, George Manu sau Aurel Călin³⁴.

Vara lui 1960 a reprezentat momentul de „cotitură” pentru Victor Biriș, care a acceptat să devină agentul Grupului Operativ. Motivațiile acestei „convertiri” sunt greu de stabilit în lipsa unui suport documentar. La nivel speculativ, putem spune că Victor Biriș, epuizat după aproape de 20 de ani de detenție, a fost convins de către colonelul Crăciun prin sentimentul „misiunii” înalte care îi era încredințată, postură ce „hrănea” ego-ul personal al acestuia. De altfel, încă din anii '40 Victor Biriș s-a înfățișat pe sine în fața celorlalți deținuți drept un personaj politic de anvergură ce intră în conflict cu administrația de pe poziții egale, iar la începutul reeducării acesta era în relații tensionate cu ceilalți lideri legionari, fiind dezamăgit de poziția acestora de-a lungul detenției.

³¹ ACNSAS, fond *Informativ*, dos. 310004, vol. 1, f. 4.

³² *Loc. cit.*

³³ *Loc. cit.*, f. 1.

³⁴ ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 13483, vol. 1, f. 6.

Astfel, încredințat de colonelul Crăciun că are „misiunea nobilă” de a-i reeduca pe legionari și a-i „împăca” cu noile realități politice, Victor Biriș, victimă a propriei fantezii politice, devine un instrument excelent în mâna Grupului Operativ Aiud. De-a lungul celor doi ani și jumătate, cât a activat în penitenciarul Aiud ca agent, Victor Biriș a fost coordonat de colonelul Crăciun în colaborare cu structurile de conducere ale Ministerului de Interne. Misiunea lui s-a desfășurat pe două planuri, care s-au întrepătruns: în primul rând, Victor Biriș a furnizat un bogat material documentar, note și declarații, despre activitatea liderilor legionari, iar în al doilea rând, Victor Biriș a avut rolul „agentului de influență” care pune în practică planurile Grupului Operativ. Acest rol s-a concretizat în crearea „legendei comandamentului legionar” și mai apoi în cadrul cluburilor de reeducare, unde Victor Biriș coordona „din umbră” desfășurarea ședințelor de autodemascare.

Un prim moment al activității sale informative a avut loc în august 1960, când Victor Biriș redactează „declarații cu privire la crimele legionarilor”³⁵, iar mai apoi, în decembrie 1960, când colonelul Crăciun transmitea conducerii MAI, respectiv generalului Gheorghe Pintilie, patru declarații ale acestuia despre liderii legionari Nicolae Petrașcu, Radu Mironovici, Nistor Chioreanu și Ilie Niculescu³⁶.

În martie 1961³⁷, Victor Biriș semnează angajamentul de colaborare³⁸ și i se încredințează prima misiune ca „agent de influență”, fiind plasat în celulă cu preotul Ion-Dumitrescu Borșa, personalitate cunoscută la Mișcării Legionare, și având rolul de a sonda „starea de spirit” a acestuia și a-l atrage în munca de reeducare. În finalul declarației din 24 aprilie în care descrie discuțiile purtate cu Dumitrescu Borșa, Victor Biriș își evaluează propria muncă informativă și menționează aspectele ce trebuie „îmbunătățite”. Conținutul acestei încheieri ne oferă o imagine sugestivă a modului în care Victor Biriș a înțeles să-și asume misiunea încredințată de Grupul Operativ:

„După o izolare de 6 luni am reluat contactul cu deținuții legionari de la Zarcă. Dacă în iunie 1960 când am stat împreună cu Eugen Teodorescu, Gabriel Bălănescu, Andronic Bulhac, Ion Arapu, Radu Mironovici, Ion Mare și Petre Pandrea, mă aflam în criză de orientare, fiind ideologic, moral și patetic desprins de legionarism, de data asta am reintrat în viața colectivă a deținuților legionari cu puncte de vedere calificate, cu hotărâri și angajamente pe care eram hotărât să

³⁵ ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 13341, vol. 1, f. 351.

³⁶ *Loc. cit.*, f. 440.

³⁷ ACNSAS, fond *Informativ*, dos. 310004, vol. 2, f. 147.

³⁸ „Voi duce la îndeplinire sarcinile ce mi se vor încredința de organele MAI. Mă angajez să țin în cel mai mare secret relațiile mele cu organele MAI, întrucât îmi dau seama că dacă voi proceda contrar am să fiu pedepsit de legile RPR, pentru divulgarea secretului de stat” (ACNSAS, fond *Informativ*, dos. 310004, vol. 2, f. 202).

le pun în aplicare, respectându-le cu scrupulozitate. Rezultate primei mele acțiuni, după încheierea procesului meu intim de clarificare, l-am caracterizat în acest raport. M-am străduit să observ și să înregistrez cu precizie și fidelitate cele petrecute și să le descriu precis. Lipsurile se datorează lipsei de experiență. Îmi voi însuși critica ce mi se va face și voi face eforturi de îndreptare. Am încercat să mă prezint într-o lumină favorabilă colegilor mei și cred că în linii mari am reușit. M-am achitat de obligațiile de cameră. Nu m-am plâns de condiții. Din punct de vedere politic am încurajat, fără să mă expun, relațiile favorabile despre realizările regimului. M-am afirmat simist, dar am anihilat simismul criticând acțiuni ale lui Nicolae Petrașcu și Horia Sima. În ceea ce privește valoarea materialului cules, el este prea redus și oamenii care mi l-au furnizat nu sunt suficienți pentru a permite o introducere asupra stării de spirit generale în penitenciar”³⁹.

„Comandamentul Legionar”

În adnotarea⁴⁰ făcută la începutul declarației, colonelul Crăciun trasa viitoarea misiune operativă a lui Victor Biriș, respectiv „crearea comandamentului legionar” din Aiud. Astfel, în iunie 1961, Grupul Operativ elabora un plan de dirijare a „deținutului Victor Biriș pentru cât va sta în cameră cu Ilie Niculescu, Alexandru Ghica, Nistor Chioreanu”⁴¹. În primă instanță, colonelul Crăciun urmărea crearea unei imagini „de rezistent” a lui Victor Biriș în fața celorlalți deținuți. Din postura de „luptător” împotriva regimului, acesta putea fi mai convingător în acțiunile de „influențare” a atitudinii celorlalți. Astfel, lui Victor Biriș i se cerea „să fie modest în cameră, să nu-și dea importanță de șef”⁴², să se afirme drept un susținător al lui Horia Sima, cum erau și ceilalți lideri din celulă. Și, mai mult, Victor Biriș trebuia să-și afirme fidelitatea față de Mișcarea legionară, pentru care va fi tot timpul dispus să se sacrifice. După realizarea acestei sarcini, de câștigare a încrederii liderilor legionari, lui Victor Biriș i se încredința misiunea documentării activității legionare din detenție și eventualele pregătiri „pentru continuarea activității după eliberare”⁴³.

Discuțiile dintre cei patru, Victor Biriș, Alexandru Ghica, Ilie Niculescu și Nistor Chioreanu, au avut loc în celula 55 din Zarcă, între iunie și decembrie 1961, și au fost monitorizate intens de către Grupul Operativ, care a montat

³⁹ *Loc. cit.*, f. 187-188.

⁴⁰ „Din notă rezultă că în general Victor Biriș a discutat problemele serioase și de pe o poziție corespunzătoare cu Borșa. Vom corecta greșelile pe care le-a făcut, aceea că va renunța la simism. Va spune că este posibil să se ducă tratative cu el. Vom face un plan de folosire în continuare a lui Victor Biriș și paralel de lucrare a lui care vrea un partid legionar care să nu fie nici simist, nici antisimist” (ACNSAS, fond Informativ, dos. 310004, vol. 2, f. 147).

⁴¹ *Loc. cit.*, f. 132.

⁴² *Loc. cit.*, f. 134.

⁴³ *Loc. cit.*, f. 135.

microfoane în respectiva celula și astfel au rezultat zeci de note informative, care au aspectul unor stenograme⁴⁴.

De ce s-a oprit Grupul Operativ asupra celor trei lideri, considerându-i reprezentativi pentru conducerea legionară din penitenciarul Aiud? În primul rând, pentru că toți trei, Nistor Chioreanu, Ilie Niculescu și Alexandru Ghica se bucurau de prestigiu în fața celorlalți deținuți, fiind considerați personalități cu autoritate morală, datorită anilor îndelungați de detenție și ai poziției demne avute în fața regimului. În al doilea rând, fiecare dintre cei trei lideri avuseseră grade și funcții în organizația legionară. Alexandru Ghica fusese șeful Siguranței în timpul guvernării legionare, iar Ilie Niculescu ocupase funcția de șef al Corpului Răzleți în timpul aceleiași guvernări. De asemenea, Ilie Niculescu fusese și liderul legionarilor din penitenciarul Aiud în perioada antonesciană. Nistor Chioreanu era considerat la acel moment succesorul lui Nicolae Petrașcu, despre care se credea că murise în detenție⁴⁵, la conducerea legionarilor din țară. Nu în ultimul rând, cei trei lideri erau fideli ai lui Horia Sima, reprezentând linia oficială a Mișcării Legionare, în opoziție cu diferitele facțiuni care activau în penitenciar.

Detalii referitoare la aceste discuții regăsim în declarațiile de mai târziu din reeducare ale celor implicați. Astfel, Ilie Niculescu, în „rechizitoriul” la care a fost supus în ședințele reeducării, recunoaște discuțiile purtate în celulă. Declarațiile lui ne oferă o imagine concludentă asupra misiunii lui Victor Biriș și asupra modului cum acesta a creat scenariul comandamentului legionar.

Ilie Niculescu rememorează momentul revederii, după 15 ani de detenție, cu Victor Biriș, subliniind „starea deplorabilă, din punct de vedere fizic”⁴⁶ în care se afla deopotrivă el, cât și ceilalți deținuți din celulă, Alexandru Ghica și Nistor Chioreanu. După o trecere în revistă a celor petrecute de-a lungul detenției, Victor Biriș deschide subiectul viitoarei reorganizări a organizației legionare, în spiritul „îndrumărilor” primite de la colonelul Crăciun:

„Într-una din zile Victor Biriș mi-a spus: *Popa* (Dumitrescu-Borșa s.n.) *a stat de vorbă cu ăștia de mai multe ori. El e de părere că se apropie un moment politic favorabil, în care s-ar putea restabili libertățile politice în țară. Și mi-a pus întrebarea: Ce vom face noi, într-o asemenea eventualitate, până când cei din străinătate în frunte cu Horia Sima vor reveni?* Un alt element de care trebuie să ținem seama – spunea Victor Biriș – este faptul că Nicolae Pătrașcu a murit și că ramura mironovistă pretinde conducerea organizației legionare pe linia legitimității lui Radu Mironovici”⁴⁷.

⁴⁴ ANCSAS, fond *Documentar*, dos. 13484, vol. 10, *passim*.

⁴⁵ Zvonul morții lui Nicolae Petrașcu în detenție circula printre deținuții închiși la Aiud. Acesta s-a infirmat în 1962 când Nicolae Petrașcu a fost transferat la Aiud.

⁴⁶ ANCSAS, fond *Informativ*, dos. 375778, vol. 1, f. 283.

⁴⁷ *Loc. cit.*

Pornind de la acest pretext fals, al unei discuții pe care Dumitrescu-Borșa ar fi avut-o cu colonelul Crăciun și în urma căreia reieșea ideea că legionarii vor avea posibilitatea să se reorganizeze după eliberare, Victor Biriș îi îndeamnă pe cei trei lideri legionari să dezbătă calea de urmat pentru Mișcarea Legionară. Poziționarea acestora față de propunerea lui Victor Biriș a fost diferită. Alexandru Ghica a fost rezervat și a privit cu scepticism ideea lui Biriș. De asemenea, Nistor Chioreanu a avut o poziție rezervată, dar a fost convins, în cele din urmă, de Ilie Niculescu să participe la discuții. Acesta din urmă, l-a susținut fără condiții pe Victor Biriș, creditându-l cu bune intenții datorită trecutului său de „luptător” împotriva regimului. Astfel l-a convins și Nistor Chioreanu, considerat liderul legionarilor din țară în absența lui Nicolae Petrașcu, să participe la „crearea” comandamentului legionar.

În discuțiile din celulă, Victor Biriș a deschis trei mari probleme⁴⁸ pe care „comandamentul” trebuia să le rezolve: a) problema reorganizării Mișcării Legionare în vederea reluării activității după eliberare; b) relația cu celelalte partide politice; c) noul program politic al Mișcării Legionare;

În ceea ce privește reorganizarea Mișcării Legionare, discuțiile s-au canalizat asupra refacerii structurilor de conducere și implicit la identificarea deținuților care puteau lua parte la acest demers. În dezbaterile din celule au fost vehiculate zeci de nume ale deținuților care au avut grade și funcții în Mișcarea Legionară și care se bucurau de prestigiu. Nume precum Eugen Teodorescu, Bulhac Andronic, Filon Lauric, Nelu Rusu, Florin Dumitrescu, Luca Damaschin, Gheorghe Brahonschi, Virgil Ioanid⁴⁹, Mircea Nicolau, Gabriel Bălănescu, Virgil Mateiaș, Gheorghe Ungurașu, Aurel Călin, Sebastian Mocanu, Nicolae Cojocaru⁵⁰ au fost aduse în discuție ca făcând parte din viitoarea structură de conducere la nivel central și teritorial a Mișcării Legionare.

În planul relației cu celelalte partide politice, liderii legionari prevedeau o nouă ordine constituțională, în care libertatea de manifestare și asociere politică să fie garantată⁵¹.

Dezbaterile despre noul program politic al Mișcării Legionare sunt intrigante pentru că denotă o suprapunere ideologică între ideile legionare și cele socialiste, în contextul mai amplu al „democratizării” legionarismului. În primul rând, iese în evidență faptul că liderii legionari nu susțineau interzicerea

⁴⁸ *Loc. cit.*

⁴⁹ *Loc. cit.*, f. 283^v.

⁵⁰ ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 13484, vol. 10, f. 133.

⁵¹ „În ceea ce privește atitudinea noastră față de celelalte formațiuni politice, am socotit că prima condiție pe care va trebui s-o îndeplinească noua ordine constituțională este libertatea de manifestare publică, fără nicio restricție” (ACNSAS, fond *Informativ*, dos. 375778, vol. 1, f. 283^v).

partidului comunist⁵², opinie susținută în schimb de majoritatea deținuților. Problema socială, a situației „clasei muncitoare”, care i-a preocupat pe legionari încă din perioada interbelică, reprezenta de asemenea un punct de congruență cu ideologia comunistă. De asemenea, liderii legionari susțineau ideea intervenției statului în economie, preluând din modelul comunist planificarea economiei, etatizarea industriei și a sistemului bancar, alături de menținerea G.A.S.-urilor în agricultură⁵³. În schimb, în ceea ce privește agricultura cooperativizată, liderii legionari doreau desființarea acesteia prin susținerea „gospodăriei țărănești individuale”⁵⁴.

Toate aceste discuții orchestrate de către Victor Biriș, în urma „dirijării” de către colonelul Crăciun, au avut rolul de a crea imaginea unui „comandament legionar” care lucrează pentru reorganizarea Mișcării Legionare și definirea programului politic al acesteia în vederea reluării activității după eliberarea din detenție. Acest plan „malefic” s-a dovedit un succes operativ de mare anvergură pentru Securitate.

În primul rând, Grupul Operativ a reușit să documenteze activitatea liderilor legionari, atât a celor patru, cât și a celor menționați în discuțiile din celulă, de-a lungul anilor de detenție, începând din 1941 și până la începutul reeducării. Mai mult decât atât, prin nominalizarea legionarilor care urmau să facă parte din structurile de conducere ale Mișcării Legionare, Grupul Operativ a descoperit cine sunt deținuții care se bucură de prestigiu în penitenciar, asupra acestora deschizând acțiuni de urmărire informativă, iar apoi, în ședințele reeducării, concentrându-se asupra demascării acestora.

Și mai mult decât atât, Grupul Operativ a obținut, prin dirijarea lui Victor Biriș, un argument puternic pentru reprimarea deținuților – existența unei activități legionare în detenție, coordonată de către un Comandament, ai cărui lideri preconizau continuarea luptei politice după eliberare. Prin această manipulare informativă era întărită imaginea „dușmanului” prin excelență a regimului comunist, organizația legionară, care trebuia „destructurată” tocmai pentru a nu mai fi un pericol la adresa „orânduirii socialiste”. În acest sens, rapoartele colonelului Crăciun despre activitatea „comandamentului legionar” erau trimise deopotrivă conducerii Ministerului de Interne, cât și Comitetului Central al PMR⁵⁵.

⁵² „În plan politic susțineam libertatea de manifestare și pentru partidul comunist, de care credeam că ne leagă un punct programatic foarte însemnat – problema dreptății sociale – pe care acest partid o realiza de mai multă vreme, dar de care partid ne deosebea între altele, concepția asupra proprietății” (ACNSAS, fond *Informativ*, dos. 375778, vol. 1, f. 283^v).

⁵³ *Loc. cit.*, f. 284.

⁵⁴ *Loc. cit.*

⁵⁵ Un astfel de raport-sinteză din septembrie 1961 este trimis deopotrivă MAI-Cabinet, Direcției a 3-a a Securității și secretarului adjunct al CC al PMR Vasile Patilineț (ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 13483, vol. 1, f. 205).

Tema „Comandamentului legionar” a fost utilizată cu succes de către Grupul Operativ în ședințele reeducării, acuzându-i pe deținuți că doresc reluarea activității legionare, pentru care pot fi din nou condamnați de către regim. Acest „șantaj” a fost mai mult decât o amenințare, deoarece colonelul Crăciun trimite către ministru Alexandru Drăghici⁵⁶ propunerea deschiderii unui proces penal care să vizeze activitatea „comandamentului legionar”.

În „raportul-propunere”, colonelul Crăciun motiva astfel necesitatea deschiderii unui proces penal: „Având în vedere că activitatea desfășurată de căpeteniile legionare în detenție influențează în mod negativ asupra legionarilor de rând prin îndoctrinarea și fanatizarea lor, pregătind elementele legionare pentru o continuare a activității în libertate, contracarând astfel măsurile de reeducare luate de organele noastre, considerăm util să trimitem în justiție o serie de fruntași legionari”⁵⁷.

Alături de condamnarea liderilor legionari, colonelul Crăciun urmărea prin acest proces și „demascarea” activității acestora în cadrul ședințelor reeducării „în fața deținuților de rând”⁵⁸. Pentru atingerea acestor scopuri, Crăciun propunea organizarea unui „proces spectacol”⁵⁹, care să se desfășoare chiar în penitenciarul Aiud, sub coordonarea Direcției a 8-a a Securității – Anchete Penale.

Răspunsul ministrului Drăghici, în adnotarea făcută în dreptul propunerii de organizare a procesului⁶⁰, a fost negativ. În lipsa unui răspuns detaliat al acestuia, putem specula faptul că refuzul organizării procesului a avut ca fundament o strategie mai sofisticată din partea ministrului. Regimul, prin vocea ministrului, a considerat că reeducarea trebuie să aparțină legionarilor și să nu implice aspecte penale. De altfel, procesul „comandamentului legionar” a avut loc, dar nu în fața unui Tribunal, ci în cluburile reeducării, unde au fost demascați liderii legionari. În schimb, posibilitatea unui proces penal nu a fost niciodată exclusă de către Securitate și a fost utilizată cu succes drept șantaj la

⁵⁶ *Loc. cit.*, f. 171.

⁵⁷ *Loc. cit.*, f. 182.

⁵⁸ *Loc. cit.*, f. 183.

⁵⁹ „În acest scop propunem: a) să se aprobe deschiderea anchetei penale și trimiterea în fața justiției, pe baza art. 119 și 209, pct 2 Cod Penal, a următorilor legionari, pentru activitatea legionară organizată în penitenciar: Nistor Chioreanu, Andronic Bulhac, Aurel Călin, Sebastian Mocanu, Ilie Niculescu, Gheorghe Ungurașu, Nicolae Cojocaru, Radu Budișteanu, Gabriel Bălănescu, Luca Damaschin, Nicolae Bălănescu, Eugen Teodorescu, Constantin Coniac, Mircea Nicolau, Dumitru Uță, Ilie Stângă, Aurel Pastramagiu, Marin Pometcu; b) propunem ca ancheta să fie făcută la Aiud, sub îndrumarea conducerii penit., cu sprijinul Direcției 8, care să trimită un grup de anchetatori, c) procesul să fie organizat în Aiud, la care să participe deținuții legionari cu care se desfășoară Muncă Culturală Educativă. Considerăm că această măsură va avea un efect pozitiv atât asupra legionarilor cu care în prezent se duce Muncă Culturală Educativă, cât și asupra celor mai puțin fanatici” (ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 13483, vol. 1, f. 183-184).

⁶⁰ *Loc. cit.*, f. 182.

adresa liderilor legionarilor. Astfel, Grupul Operativ își atinge scopurile fără a implica „justiția oficială”.

„Reeducarea liderilor legionari în celulele 321 și 322”

Odată încheiată misiunea creării „comandamentului” legionar, activitatea lui Victor Biriș trece la un alt nivel. În acest sens, în toamna lui 1961, colonelul Crăciun organizează, după aprobarea prealabilă a ministrului Drăghici⁶¹, transferul lui Victor Biriș la București pentru întâlnirea cu conducerea Ministerului de Interne. Pe traseul de la Aiud la București, acestuia i s-au prezentat „realizările regimului”, cu accent asupra celor din capitală.

La București, Victor Biriș a prezentat conducerii MAI o sinteză informativă asupra discuțiilor din celula 55 cu liderii legionari, respectiv planurile „comandamentului legionar”, alături de o trecere în revistă a activității deținuților începând din 1941⁶². În finalul raportului din ianuarie 1962 despre vizita lui Victor Biriș la București, colonelul Crăciun menționa viitoarea misiunea care urma să-i fie încredințată acestuia⁶³, respectiv pregătirea reeducării liderilor legionari și demascarea acestora.

Această misiune încredințată de Grupul Operativ l-a transformat pe Victor Biriș în „regizorul” reeducării, în cel care a elaborat de-a lungul anilor 1961-1962 diferite planuri de reeducare a deținuților legionari⁶⁴. Un astfel de proiect, foarte bine structurat și care a fost pus în aplicare în mare parte de către Grupul Operativ, a fost redactat de Victor Biriș la finalul anului 1961⁶⁵. Ideea principală a proiectului era structurarea reeducării pe două paliere distincte: o acțiune dedicată masei mari de deținuți legionari, care implica o reeducare de natură ideologică, prin care deținuții se desolidarizau de trecutul politic legionar și își asumau încadrarea în noua ordine politică, afirmând superioritatea ideologică a socialismului. Celălalt palier al reeducării îi viza pe liderii legionari și era desfășurată la alt nivel „calitativ”. Aceștia urmau să fie supuși unui proces „intensiv” ce viza „restructurarea” personală și politică, urmată de asumarea vinovăției față de regimul comunist, prin autoflagelarea publică desfășurată în cadrul ședințelor reeducării. Reeducarea liderilor reprezenta, de altfel, scopul principal al Grupului Operativ. Prin îndeplinirea cu succes a unui astfel de

⁶¹ ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 13484, vol. 7, f. 87.

⁶² *Loc. cit.*, f. 88-89.

⁶³ „Pe baza îndrumărilor primite de la conducerea MAI, continuăm pregătirea lui Victor Biriș în scopul de a lua poziție împotriva șefilor legionari și a întregii activități legionare” (ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 13484, vol. 7, f. 90).

⁶⁴ Primul proiect de acest gen a fost elaborat în mai 1961. În prima parte a acestuia, Victor Biriș făcea o trecere în revistă a stării de spirit a legionarilor din penitenciar, iar apoi preconiza acțiunile care trebuiau întreprinse pentru reeducarea acestora (ACNSAS, fond *Informativ*, dos. 310004, vol. 2, f. 191-195).

⁶⁵ ANCSAS, fond *Informativ*, dos. 310004, vol. 1, f. 149-152.

sarcini, colonelul Crăciun avea deschis drumul spre reeducarea celorlalți deținuți.

În acest sens, lui Biriș i s-a încredințat misiunea coordonării reeducării liderilor legionari, iar Grupul Operativ 1-a susținut prin punerea în practică a propunerii lui, adunând liderii legionari în două celule⁶⁶, 321 și 322, asupra cărora s-a desfășurat reeducarea în tot anul 1962⁶⁷. În cele două celule au fost aduse cele mai „importante obiective” ale Grupului Operativ, respectiv deținuții a căror activitate și poziție fusese documentată în anii 1959-1962 și pe care Crăciun îi considera reprezentativi pentru organizația legionară. Astfel, alături de Victor Biriș, în aceste celule îi regăsim pe Ilie Niculescu, Nistor Chioreanu, Alexandru Ghica, Augustin Bidianu, Iosif Costea, Victor Vojen, Radu Mironovici, Petru Țocu, Gheorghe Parpalac, Dumitru Groza, Ștefan Minea, Aurel Ibrăileanu, Constantin Savin, Florin Dumitrescu, Nicolae Dumitrescu, Virgil Bordeianu, Constantin Vasiliu, Gabriel Bălănescu, Ion Agapie, Liviu Brânzaș, Dumitru Stăniloae, Filon Lauric, Nelu Rusu, Cristofor Dancu, Radu Budișteanu, Aurel Călin, Stere Mihalexe, Nicolae Cojocaru, Luca Dumitrescu, Gheorghe Ungurașu, Andronic Bulhac, Iorgu Savin, Mircea Dumitrescu, Ion Dumitrescu Borșa.

Avându-i drept „locotenenți” pe Ștefan Minea, Victor Vojen, Gheorghe Parpalac, Dumitru Groza, Virgil Bordeianu, Iosif și Petre Țocu⁶⁸ - șeful celulei 322 -, Victor Biriș a desfășurat o muncă laborioasă de reeducare a liderilor legionari, pe baza unor planuri aprobate de către colonelul Crăciun. În ceea ce privește poziția lui Victor Biriș în aceste celule, trebuie menționat un aspect fundamental care a influențat decisiv procesul reeducării. Deși era „regizorul” acțiunii din cele două celule, Victor Biriș și-a păstrat „oficial”, în ochii celorlalți deținuți, imaginea de „refractor”, de luptător împotriva regimului, până la momentul autodemascării sale publice din iulie 1962. Astfel, din această poziție „dublă” a reușit să coordoneze, prin intermediul „locotenenților”, reeducarea din aceste celule.

Strategia lui Victor Biriș, care s-a dovedit foarte eficientă, a fost aceea de a crea presiune, prin intermediul deținuților „reeducați”, asupra liderilor care refuzau să participe la reeducare. Desfășurate pe tiparul proceselor publice, demascările liderilor „refractari” reeducării, precum Nistor Chioreanu, Aurel Călin, Alexandru Ghica, Ilie Niculescu sau Luca Dumitrescu, erau făcute de către liderii „reeducați”, precum Petre Țocu, Gheorghe Parpalac, Dumitru Groza

⁶⁶ ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 12609, vol. 6, f. 4.

⁶⁷ Activitatea din celulele 321 și 322 este documentată pe larg în dosarele documentare ale Grupului Operativ (ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 12609, vol. 6; dos. 13484, vol. 10), cât mai ales în dosarele personale ale lui Victor Biriș (ACNSAS, fond *Informativ*, dos. 310004, vol. 1 și 2) sau Iosif Costea (ACNSAS, fond *Informativ*, dos. 547429).

⁶⁸ ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 310004, vol. 1, f. 117.

sau Ștefan Minea, care îi acuzau pe cei dintâi de continuarea activității legionare în detenție și mai ales de crearea „comandamentului legionar”. Mai mult decât atât, cei în cauză erau incriminați datorită poziției lor „rezistente”, care reprezenta o piedică în calea eliberării deținuților. Supuși unei presiuni constante de-a lungul întregului an 1962, acești lideri legionari au găsit, în funcție de disponibilitățile personale, diferite formule de a răspunde acuzațiilor și a se încadra în reeducare, încercând deopotrivă să-și menajeze propria demnitate și poziție simbolică pe care o aveau în fața celorlalți deținuți.

În ce privește desfășurarea cotidiană a activității din celulele 321 și 322, este prezentat un plan elaborat de Victor Biriș, care se concentrează asupra reeducării ideologice a liderilor legionari. Programul de lucru era următorul: „1. orele 9-10 și 17-18 – studiu în cameră a marxismului; 2. 10:30-11:30 și 18-19 – recenzii și discuții pe marginea lecturilor; 3. orele 20-20:30: critică și autocritică asupra activității și comportamentului în timpul zilei: exerciții de viață în stil democratic”⁶⁹. De asemenea, Victor Biriș menționa activitățile ce trebuiau desfășurate: „1. Programarea obligatorie a fiecăruia cu o recenzie; 2. Obligația pentru fiecare de a redacta în scris a unui rezumat asupra lecțiilor de marxism și asupra recenziilor ascultate; 3. Obligația pentru șeful camerei de a controla în cadrul ședinței dacă participanții au ascultat și înțeles lecțiile și recenziile”, alături de „materialul didactic” ce trebuia folosit: „O lucrare asupra marxismului pentru studiul colectiv. Cărți de literatură sovietică și românească în număr suficient pentru fiecare. Reviste și ziare. Caiete și creioane”⁷⁰.

Punctul culminant al reeducării din celulele 321 și 322 a avut loc în vara lui 1962, când Victor Biriș și-a susținut autodemascarea în fața liderilor legionari. Demersul a fost pregătit minuțios de către acesta, sub coordonarea colonelului Crăciun care, la rândul-i, primea îndrumări din partea conducerii MAI. În primă instanță, Victor Biriș a înaintat Grupului Operativ o declarație autobiografică⁷¹, redactată pe tiparul „autoflăgerărilor” personale și politice, cerând aprobarea pentru susținerea publică a acesteia.

La 4 iunie 1962, colonelul Crăciun înștiințează conducerea MAI în legătură cu demersul lui Victor Biriș și menționează faptul că acesta, „conform îndrumărilor primite, va rămâne rezervat până va primi ordine”⁷².

La scurt timp Victor Biriș primește aprobarea din partea conducerii MAI, iar la 1 iulie 1962 își susține autodemascarea⁷³ în fața a 30 de lideri legionari în

⁶⁹ *Loc. cit.*, f. 122.

⁷⁰ *Loc. cit.*

⁷¹ „Subsemnatul, Victor Biriș, magistrat, 25 de ani muncă silnică, din proprie inițiativă din nevoia sufletească de a mă elibera definitiv de trecutul meu, vă rog să binevoiți a-mi aproba să fac următoarea autodemascare” (ACNSAS, fond *Informativ*, dos. 310004, vol. 1, f. 433).

⁷² *Loc. cit.*, f. 498.

⁷³ *Loc. cit.*, f. 503.

celulele 321-322. Declarația lui Victor Biriș, prin structura, ideile și limbajul utilizate, trebuia să reprezinte modelul de urmat pentru ceilalți deținuți. Demascarea cuprinde, în parte introductivă, o critică la adresa propriei familii, scrisă în termeni denigratori și cu conotații sexuale, ce viza rudele apropiate (bunici, părinți, frați). Urmează o prezentare a activității sale „contra-revoluționare”, din perioada interbelică și până în timpul reeducării, devalând activitatea din „comandamentul legionar”, care a stârnit stupeoare în rândul celor implicați în această manipulare informativă a Securității.

Partea centrală a declarației este dedicată „convertirii” ideologice, Victor Biriș justificându-și această nouă poziție în fața deținuților prin „supremația sistemului socialist”, concluzie la care a ajuns în urma lecturilor și a vizitelor în țară, unde a luat contact cu realizările regimului. În cuprinsul declarației, Victor Biriș descrie expresiv vizita făcută în septembrie 1961 la București, care este comparată cu un „drum al Damascului” ce i-a deschis ochii ca să înțeleagă realitatea. El descrie localitățile itinerariului (Alba Iulia, Sibiu, Făgăraș, Brașov, Ploiești, București) și evenimentele din trecutul Mișcării legionare care avuseseră loc în respectivele orașe⁷⁴. Bucureștiul este descris în amănunt, începând cu „Casa Scânteii” și continuând cu Sala Palatului, Teatrul, Opera, Circul de Stat, Stadionul 23 August, Stadionul Dinamo, alături de noile cartiere muncitorești – Grivița, Floreasca, Obor, Ferentari, Vatra Luminoasă⁷⁵. La întoarcere, Victor Biriș are privilegiul zborului cu avionul până în Cluj, oraș pe care-l vizitează pe itinerariul Aeroport – Gară – str. Horea – Stadion – Biblioteca Centrală Universitară – Universitate, în drumul spre Aiud elogiind „șantierul de construcție a noilor cartiere”⁷⁶ din Turda.

În a doua parte a declarației, Victor Biriș transmite un mesaj clar liderilor legionari, subliniind necesitatea unei „restructurări ideologice sincere”, atitudine care relevă asumarea deplină a misiunii primite din partea Grupului Operativ: „Și totodată nu trebuie să se creadă că pe ei (comuniștii, n.n.) îi interesează această acțiune de reeducare, numai de formă pentru a masca prin asta o situație politică externă care i-ar obliga să elibereze deținuți politici din închisori. Realitatea este că P.M.R., terminând lupta de clasă prin socializarea întregii țări își propune să desăvârșească și revoluția spirituală lichidând mentalitatea burgheză din conștiința oamenilor, pentru a desăvârși omul nou socialist care să se identifice complet cu ordinea socialistă pentru a deveni apt să construiască comunismul. [...] Pe stat nu-l interesează spovedaniile noastre. Pe el îl interesează transformarea noastră. Să ne poată reda societății noastre, care muncește astăzi pentru noi și familiile noastre”⁷⁷.

⁷⁴ *Loc. cit.*, f. 506-507.

⁷⁵ *Loc. cit.*, f. 508-509.

⁷⁶ *Loc. cit.*

⁷⁷ *Loc. cit.*, f. 516.

Declarația, ce numără 23 de pagini, se încheie cu un îndemn al lui Victor Biriș la adresa liderilor legionari de a-i urma exemplul și a accepta reeducarea și, implicit, autodemascarea publică în ședințele din celulele 321 și 322: „Eu am și făcut acest efort și cred că am reușit, nădăjduiesc că la capătul unui aproape sfert de veac să mă împac cu pasul meu care a socotit îndestularea și propășirea R.P.R., pe care o doresc puternică și fericită”⁷⁸.

Apogeul misiunii lui Victor Biriș a avut loc ianuarie 1963, când Grupul Operativ a organizat, sub coordonarea Ministerului de Interne, ședințe publice de amploare, cu ocazia eliberării a 510 deținuți. Aceste evenimente au fost pregătite minuțios de către colonelul Crăciun, cu ajutorul sugestiilor lui Victor Biriș, și au reprezentat momentul culminat al întregii reeducări, prin impactul pe care l-au avut asupra liderilor legionari, masei mari de deținuți din Aiud și, implicit, asupra evoluției reeducării în următorul an, până la eliberările din vara lui 1964.

Pregătirea ședințelor a început din decembrie 1962, când Grupul Operativ a trimis conducerii MAI planul conform căruia trebuiau să se desfășoare evenimentele. În proporție covârșitoare, deținuții ce urmau eliberați avuseseră o poziție „bună” în reeducare, iar 137 dintre aceștia fuseseră informatori .

Scopul principal al acestor ședințe, așa cum este menționat de către colonelul Crăciun în raportul trimis MAI, era „întărirea și intensificarea Muncii Culturale Educative în scopul destrămării și compromiterii Mișcării Legionare din Aiud”. Alături de acest scop, Grupul Operativ urmărea, mai ales prin eliberarea deținuților – agenți, și rezolvarea unor sarcini de natură operativă, respectiv culegerea de informații despre unele „obiective” ale Securității. Un astfel de caz este cel al lui Ion Gavrilă Ogoranu, pe care Securitatea nu-l descoperise, și pe urmele căruia dorea să trimită agenții ce trebuiau să se elibereze în ianuarie 1963.

Aceste ședințe urmau să se desfășoare după tiparul unor procese publice, la care luau cuvântul deținuți, lideri marcanți ai Mișcării Legionare și nu numai. Acești „conferențieri” urmau să fie prelucați de către ofițerii Grupului Operativ. În ceea ce privește temele majore ale declarațiilor, acestea erau prezentate de Crăciun în raportul trimis conducerii MAI: - despre activitatea dușmănoasă proprie desfășurată înainte de arestare; - despre activitatea criminală legionară în general; - despre activitatea proprie și a altora în penitenciar; - despre influența realizărilor regimului nostru asupra lui și felul cum se va comporta și munci în viitor” .

O primă astfel de ședință, cu rol introductiv, a avut loc în seara zilei de 14 ianuarie 1963, când colonelul Crăciun a adunat, la Clubul mare al secției V, 220 de deținuți care beneficiau de decretul de grațiere 5/1963. În prima parte a ședinței, la care au fost aduși să asiste și lideri legionari - precum Radu

⁷⁸ *Loc. cit.*, f. 525.

Mironovici, Nistor Chioreanu, Ilie Niculescu, Victor Biriș, Victor Vojen, Augustin Bidianu, Iosif Costea, Ion Dumitrescu Borșa sau Dumitru Groza -, colonelul Crăciun a făcut o trecere în revistă a obiectivelor reeducării, respectiv a așteptărilor pe care regimul le are din partea deținuților, subliniind „clemența” acordată deținuților prin eliberarea înainte de expirarea pedepselor:

„Am vorbit celor prezenți despre decretul de grațiere dat de conducerea statului nostru pentru unii deținuți care s-au reeducat. Am adus șefii legionari pentru ca să se convingă singuri de această realitate, întrucât ei sunt cei care au semănat neîncrederea, care au sfătuit legionarii de rând să nu se înregimenteze în procesul muncii și în activitatea culturală educativă. Am arătat că statul acordă încredere legionarilor care au muncit și că sunt redați societății atât legionari de rând cât și unii foști șefi legionari, unii tineri, alții mai bătrâni [...]”.

Apoi, colonelul Crăciun a „invitat” să vorbească deținuți fără grade și funcții în Mișcarea Legionară, simpli membri sau doar FDC-iști, precum Marin Iacob, Vasile Bumb, Ioachim Moruzi, Dumitru Lucinescu și Constantin Damian, o poziție distinctă având Viorel Boborodea, fost ajutor de comandant legionar. Cuvântările acestora au fost standardizate, respectând tiparul autodemascărilor. Astfel, desolidarizarea de organizația legionară și incriminarea propriei activități politice era dublată de asumarea fermă a încadrării în noua ordine socială.

În ceea ce privește „scenariul” ședințelor, a modului în care acestea urmau să se desfășoare, respectiv conținutul declarației fiecărui vorbitor, rolul „regizoral” al lui Victor Biriș a fost decisiv. Spre exemplu, în cazul ședinței organizate în seara zilei de 15 ianuarie, Victor Biriș a redactat „programul” evenimentului, indicațiile referitoare la problemele pe care urmau să le abordeze liderii legionari în declarațiile publice fiind trimise colonelului Crăciun:

„Pregătirea mitingului înaintea eliberării noastre. Ordinea vorbitorilor: 1. Victor Vojen - tratarea generală a Mișcării Legionare. 2. Iosif Costea - păcatele și ierarhia răspunderii legionare și lichidarea legionarismului. 3. Ion Dumitrescu Borșa - participarea la războiul din Spania. 4. Victor Biriș - procesul de conștiință și semnificațiile cotiturii. 5. Dumitru Stăniloae - păgânismul legionar, ușurarea procesului de credință a celor care vor face cotitura și împăcarea comunismului cu creștinismul. 6. Gheorghe Parpalac - drama tineretului legionar și salvarea lui prin încadrarea în noua ordine”.

La ședința ce a urmat, la care au luat parte peste 500 de deținuți, „conferențiarilor” au vorbit conform programului indicat de Victor Biriș, fiecare dintre liderii legionari subliniind caracterul „criminal și contra-revoluționar” al organizației legionare.

Rolul principal în această ședință l-a jucat tot Victor Biriș, beneficiar și el al decretului de eliberare. În cuvântarea din seara zilei de 15 ianuarie 1963⁷⁹,

⁷⁹ ACNSAS, fond *Informativ*, dos. 310004, vol. 3, f. 79-83.

care a constituit modelul autodemascărilor publice, Victor Biriș reia, în mare parte, conținutul declarației din iulie 1962 ținută în fața liderilor legionari din celulele 321 și 322. Susținută într-o cheie penitențială, de asumare dramatică a greșelilor făcute de-a lungul vieții și de „convertire” sinceră la valorile socialiste, declarația lui Victor Biriș trece în revistă „crimele legionare”, accentuând rolurile nefaste ale lui Corneliu Zelea Codreanu și Horia Sima în politica românească. De asemenea, Victor Biriș descrie activitatea „contra-revoluționară” desfășurată în detenție, demascând, în mod public, crearea comandamentului legionar, pe care îl prezintă, în mod manipulatoriu, ca fiind parte a activității sale „criminale”. În ceea ce privește propria reeducare, Victor Biriș o prezintă, în mod fals, ca având loc în vara lui 1962, când, în urma călătoriei prin țară, a realizat falimentul propriei poziții și superioritatea regimului comunist:

„După o călătorie de documentare făcută în vara anului ‘62 prin țară, când am fost irezistibil fascinat de frumusețea și măreția realizărilor pe toate planurile a simfoniei muncii cântată de brațele și creierul și sufletul muncitorilor de toate categoriile, am adus la cunoștința organelor de stat hotărârea mea de a renunța la poziția mea legionară, de a ajunge la o împăcare cu clasa muncitoare pe care am combătut-o cu înverșunare și de a mă încadra leal în noua ordine socială și politică a țării”⁸⁰.

În a doua parte a declarației, Victor Biriș subliniază, într-o exprimare deopotrivă dramatică și laudativă, „clemența”⁸¹ pe care regimul o arăta față de legionari, tocmai prin grațierea a peste 500 de deținuți, dintre care câțiva lideri marcanți ai organizației legionare. Bunăvoința regimului, manifestată prin aceste eliberări, e utilizată de Victor Biriș ca o formă de „presiune morală” asupra deținuților ce rămâneau în penitenciar, a căror eliberare era condiționată de acceptarea reeducării⁸². Acesta era, de altfel, și unul dintre obiectivele pentru care Grupul Operativ organizase ședințe publice cu ocazia eliberărilor: să transmită un mesaj puternic deținuților – eliberarea e condiționată de acceptarea reeducării.

⁸⁰ *Loc. cit.*, f. 80.

⁸¹ De asemenea, Victor Biriș subliniază, într-o exprimare patetică, sprijinul pe care i l-a acordat colonelul Crăciun în efortul personal de reeducare: „hotărârea mea a fost fermă și am stăruit. Am mărturisit organelor de stat întregul meu zbucium, toate greșelile, toate crimele și toate trădările săvârșite de mine, de Corneliu Zelea Codreanu, Horia Sima și de Mișcarea Legionară. Și mai ales am mărturisit fără rezerve crimele săvârșite de mine, necunoscute încă de organele de securitate. M-am încredințat total, îndeosebi dl. col Crăciun în care am simțit un suflet mare, curat și hotărât de a-mi întinde o mână profund umană pentru a mă ajuta să ies din impasul în care mă aflam. De astă dată am fost crezut și mi s-a acordat un început de crezare” (ACNSAS, fond *Informativ*, dos. 310004, vol. 3, f. 80).

⁸² *Loc. cit.*, f. 82.

După această ședință din 15 ianuarie 1963, deși oficial Victor Biriș alături de Victor Vojen, Iosif Costea, Gheorghe Parpalac și Ion Dumitrescu Borșa erau eliberați, Grupul Operativ i-a mai ținut în penitenciar câteva zile pentru a lua cuvântul și la ședințele ce urmau a fi organizate.

Un astfel de eveniment a avut loc pe 21 ianuarie și a vizat 145 de deținuți care refuzaseră în mod explicit reeducarea⁸³. În cadrul ședinței, colonelul Crăciun a prezentat „evenimentele care s-au petrecut în ultimul timp în penitenciar”⁸⁴, demascându-i pe acești deținuți „refractari” care continuau să se opună muncii cultural-educative. După ce exploatează propagandistic realizările economiei socialiste și, mai ales, eliberările ce tocmai avuseseră loc, pe care le prezenta ca o dovadă a „clemenței” regimului, colonelul Crăciun trece la amenințări voalate asupra deținuților care refuzau reeducarea: „Le-am spus că ei rămân totuși izolați de restul legionarilor și că vor trebui să execute cu strictete prevederile regulamentelor. Orice încălcare a regulamentelor și ordinelor vor atrage (sic!) după sine cuvenitele consecințe”⁸⁵.

Pe 23 ianuarie 1963, Grupul Operativ aduna la clubul mare al penitenciarului peste 500 de deținuți alături de figurile legionare marcante, precum Nicolae Petrașcu, Nistor Chioreanu, Alexandru Ghica, Ilie Niculescu, Mircea Nicolau, Aurel Călin sau Radu Mironovici⁸⁶. Evenimentul s-a desfășurat conform unui „scenariu” bine stabilit. Cu trei zile înainte, pe 20 ianuarie, Grupul Operativ organizează o excursie cu Victor Biriș, Victor Vojen, Iosif Costea și Gheorghe Parpalac prin Aiud, la GAC-urile și GAS-urile din preajma orașului, vizita care a fost apoi „exploatăată” în ședința ce urma să aibă loc. În cadrul acesteia, după ce deținuții au fost adunați, au intrat „în scenă”, însoțiți de colonelul Crăciun, cei cinci vorbitori, liderii care fuseseră în excursie și la care s-a adăugat Ion Dumitrescu Borșa, aceștia luând loc la prezidiul adunării⁸⁷.

Ședința s-a desfășurat după modelul celei din 15 ianuarie, „conferențiarilor” reluând aceleași teme despre care au vorbit la ședința anterioară, adăugând, în schimb, elogiile aduse realizărilor regimului, pe care le văzuseră cu câteva zile înainte la vizita făcută în Aiud. În final a vorbit, de asemenea, Victor Biriș care, spre deosebire de ședința din 15 ianuarie, i-a demascat în cuvântarea sa pe Alexandru Ghica și Nicolae Petrașcu⁸⁸, acuzându-i de activitatea legionară pe care au desfășurat-o înainte de închisoare, dar mai ales în detenție.

⁸³ ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 12609, vol. 6, f. 26.

⁸⁴ *Loc. cit.*

⁸⁵ *Loc. cit.*, f. 27.

⁸⁶ *Loc. cit.*, f. 30.

⁸⁷ *Loc. cit.*, f. 31.

⁸⁸ *Loc. cit.*, f. 37-40.

După încheierea ședinței, în care liderilor incriminați în declarații nu li s-a permis să ia cuvântul pentru a răspunde acuzațiilor⁸⁹, Victor Biriș, Victor Vojen, Ion Dumitrescu-Borșa, Iosif Costea și Gheorghe Parpalac au fost preluați, la ieșirea din penitenciar din 25 ianuarie, de către delegații Direcției I a Securității, în vederea continuării colaborării, de data aceasta la publicația *Glasul Patriei*⁹⁰.

Lui Victor Biriș, Securitatea i-a rezervat o misiune specială și după eliberare, fiind cooptat în redacția revistei *Glasul Patriei*, unde urma să coordoneze „lupta împotriva emigrației legionare din exil”. Ajuns în București, unde i se amenajase de către ofițerii Direcției I o garsonieră, Victor Biriș începe elaborarea proiectelor editoriale și face propuneri pentru îmbunătățirea activității revistei. Înainte de a începe propriu-zis activitatea, acesta cere și primește acordul Securității pentru a-și vizita rudele la Brașov, respectiv Mediaș, fiind urmărit permanent în itinerariul său de ofițeri și informatori⁹¹. După o escală la sora din Brașov, Victor Biriș ajunge la Mediaș, pe 24 februarie 1963 unde-și revede tatăl, după 22 de ani de închisoare. La scurt timp, starea de sănătate a tatălui se agravează, acesta murind la 1 martie. În această situație dificilă, afectat de cele întâmplate, aspect consemnat de notele informative, Victor Biriș se sinucide în seara de 7 martie 1963⁹², aruncându-se sub roțile acceleratului cu care urma să se întoarcă la București.

Concluzii

Alături de tragismul destinului lui Victor Biriș, care impresionează prin opțiunile ideologice contrarii și care ne oferă cheia de înțelegere a succesului reeducării, tema colaboraționismului în închisorile comuniste ne prezintă un mozaic de atitudini și poziționări, de la deținuți angajați deplin în munca informativă, până la deținuți cu atitudine duplicitară sau întemnițați care au refuzat ferm să-și „toarne” colegii de suferință.

Collaborationism in the Communist Concentrationary Universe. The Activity of Victor Biris within the Aiud Re-Education (1959-1964)

ABSTRACT

The discussion about the political prisoners' collaboration with the Securitate is one of the "sensitive" issues of the Romanian Gulag, one that created tensions especially noticeable in detention literature. The present paper proposes to investigate this theme in the context of the Aiud re-education (1959-1964), a process of ideological and human restructuring enacted by the Securitate, which targeted the legionary political prisoners. Benefitting from a consistent production of documents, the result of the activity of the Aiud Operative Group (the Securitate unit

⁸⁹ *Loc. cit.*, f. 41.

⁹⁰ *Loc. cit.*

⁹¹ Demetriade 2013, p. 146.

⁹² *Ibidem*, p. 147.

in the penitentiary that led the re-education), the article will explore, in the first part, the informative work and the typologies of collaborationism, focusing in the second part on the activity of Victor Biriș, the most important agent of the Operative Group among the prisoners. The operative missions entrusted to him by the Securitate and how they were put into practice represent, in fact, the fundamental key to understanding the re-education process and, implicitly, its success.

Abrevieri bibliografice

ACNSAS - Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității

Demetriade 2009 - Mihai Demetriade, „Descompunere și reabilitare. Elemente cadru privind activitatea Grupului Operativ Aiud”, în *Caietele CNSAS*, anul II, nr. 2 (4), București, 2009, p. 257-332

Demetriade 2013 - Mihai Demetriade, „Victor Biriș, cel mai important agent de influență din penitenciarul Aiud (1957-1963)” în *Caietele CNSAS*, nr. 1-2, anul V/2012, București, 2013, p. 11-148

Ursu 2013 - Dragoș Ursu, „Reeducare și viață cotidiană în penitenciarul Aiud”, în *Între transformare și adaptare: avatururi ale cotidianului în regimul comunist din România*. Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc, vol. VIII, București, 2013, p. 97-124

Cuvinte-cheie: represiune politică, muncă informativă în penitenciare, reeducare ideologică

Keywords: political repression, informative work in penitentiaries, ideological re-education